پیشەکی

بابەتی پەروەردە بە گرنگترین بابەت دادەنرێت کە فەیلەسوف و بیرمەندان بە درێژایی سەدەکان گرنگییان پێداوە، هەروەها بابەتێکە مشتومڕێکی زۆر لەنێو سیاسەتمەدارانی پەروەردە و دایکان و باوکاندا دروست دەکات سەبارەت بە جەوهەر و سروشتی و ئەو یاسایانەی کە بەکار دیت بۆ فیربوون بۆیە لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە هەندێک لە قوتابخانە فەلسەفییەکان هەوڵیان داوە تیۆرییەکان سەبارەت بە پرۆسەی پەروەردەیی-فێربوون بنیات بنێن، وەک ئەوەی خاڵێک بووە سەرەتایەکە بۆ ئەوەی ئەم پرۆسەیە ڕێکبخرێت.

فێربوون بۆ زۆرێک لە بارودۆخەکانی ژیان بەپێویست دادەنرێت و بنەمایە بۆ ڕوونکردنەوەی زۆر لایەنی ڕەفتاری ئاسایی و نائاسایی مرۆڤ، بەو پێیەی بە ئامرازێک دادەنرێت بۆ بەدەستهێنانی زانست و لێهاتوویی تاک، خوو و مەیلی ڕەفتاری خۆی پێکبهێنێت و مرۆڤایەتی خۆی بەدەستبهێنێت. هیچ چالاکییەکی مرۆیی نییە کە لە فێربوون بێبەش بێت، بەو پێیەی پرۆسەیەکی بنەڕەتییە لە ژیاندا کە لەگەڵیدا دەڕوات و درێژدەبێتەوە، بە درێژبوونەوەی، کۆمەڵگاي مرۆیی تەنیا لە ڕێگەی فێربوونەوە دەتوانێت پێشبکەوێت، هەر نەوەیەک سوودی لێ وەرگرتووە پێشووتر ئەزمونەکانی خۆی گواستۆتەوە بۆ نەوەکانی داهاتودا بە هۆی فیربوونەوە

تیۆرەکانی فیربوون :

تیۆرەکاني فیربوون (نظريات التعلم - Learning theories) کۆمەڵێک تیۆرییە کە لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا لە لایەن هەندێک قوتابخانەی فەلسەفییەوە پەرەی پێدراوە، کە لە ڕوانگەی هەر قوتابخانەیەکی فەلسەفییەوە بە جیا لە خەمی ڕوونکردنەوە و تێگەیشتن لە دیاردەی فێربوون بوون، تا ئێستاش ئەم تیۆریانە لە لێکۆڵینەوەدان و ڕەخنەیان لێگیرا بە مەبەستی سەلماندنیان یان پەرەپێدانیان زیاتر

فێربوون (التعلم):

فێربوون بریتییە لە پرۆسەیەکی گۆڕانی نیمچە هەمیشەیی لە ڕەفتاری تاکدا، کە ڕاستەوخۆ تێبینی ناکرێت بەڵکو دەتوانرێت لە ئەدای یان ڕەفتاری تاکەکەسەوە دەربکەوێت، لە ئەنجامی پراکتیکەوە

فیربوون لة پرۆسەی ڕەفتار و مەعریفی کە لە ئەنجامی کارلێککردنیان لەگەڵ ژینگەی فیزیکیدا و کۆمەڵایەتیدا لە تاکەکاندا ڕوودەدات

فیرکردن (التعليم):

بریتییە لە پرۆسەی گواستنەوەی زانست، یان ڕەفتار لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر. پەروەردە یاخود فێرکردن دەتوانێت لە چوارچێوەیەکی فەرمیدا ڕوووبدات، وەک قوتابخانە، یان لە چوارچێوەیەکی نافەرمیدا، وەک ماڵەوە یان شوێنی کار.

هةروةها پەروەردە بریتیە لەو پرۆسەیە ڕێکخراوەی کە مامۆستا پراکتیزەی دەکات بە ئامانجی گواستنەوەی زانیاری و زانیاری لە مێشکیدا بۆ ئەو فێرخوازانەی کە پێویستیان بەو زانیاری و زانیارییە هەیە، بۆیە بۆمان دەردەکەوێت کە پرۆسەی پەروەردە ئەم توخمانەی خوارەوە لەخۆدەگرێت:

1 - چالاکیەک یان پرۆسەیەک کە بتوانێت چاودێری بکرێت و پەیڕەو بکرێت
2 - کارلێکی زارەکی لە نێوان دوو کەس یان زیاتر.
3 - ئامانجێکی تایبەتی هەیە کە پەیوەندی بە هێنانەدی فێربوون یان گۆڕانکاری لە ڕەفتاری فێرخوازدا هەیە.

جیاوازی نێوان فێرکردن و فێربوون

1 - فێربوون لە هەر کاتێکدا و لە هەر شوێنێکدا بەردەستە، بە پێچەوانەی پەروەردە کە پەیوەستە بە کات و شوێنەوە، وەک خوێندن لە قوتابخانەکاندا.
2 - فێربوون تەنها بۆ تاكي فێرخوازە، لەکاتێکدا پەروەردە بۆ هەندێک قۆناغە و لە هەندێک قۆناغدا دەوستێت.
3 - فێربوون تەنها بۆ فێرخوازە بەبێ بوونی مامۆستا، لەکاتێکدا پەروەردە پێویستی بە ئامادەبوونی دوو لایەن هەیە و پرۆسەی پەروەردەش بەئامادەبوونی مامۆستا و فێرخواز دەبیت.

شەوبۆ شمس الدین سلیمان

4 - فێربوون بەپێی بارودۆخ، یان ئەزموونەکان دەگۆڕێت، لەکاتێکدا پەروەردە جیگیرە واتە هیچ گۆڕانکارییەکی تێدا نییە.

5 - فێربوون چالاکی و پرسیاری نییە، وەک ئەوەی لە پرۆسەی پەروەردەدا هەیە کە تاقیکردنەوە و پرسیار و چالاکیی هەیە.

6 - فێربوون هەندێک جار ناخۆیی یان خوییە ، بەڵام پەروەردە ناخۆییە، چونکە زانیاری لە مامۆستا وەردەگرێت.

7 - فێربوون تەنیا پێویستی بە بوونی فێرخوازە، لە کاتێکدا پەروەردە پێویستی بە بوونی هەموو توخمەکانی پرۆسەی پەروەردە هەیە.

مەرجەکانی فێربوون :

فێربوونی ئامانجدار بەبێ هەندێک مەرج ڕوونادات، مرۆڤ لە هیچ قۆناغێکی ژیانیدا تواناى فێربوونی هیچ شتێک نییە، بەڵکو فێربوونی باش دەبێت هەندێک مەرج لەبەرچاو بگرێت ئەو مەرجانەش بریتین لەمانەي خوارەوە

أ- **پێگەیشتن:** بە مەرجی یەکەم دادەنرێت بۆ فێربوونی ئامانجدار، پێگەیشتن هەندێک جار بە واتاى گەیشتن بە دۆخێکی تەواوی گەشەکردنە، یان ئەو پرۆسەیەی کە زیندەوەران بەهۆیەوە دەگاتە دۆخێکی تەواوی گەشەکردن. ئەم پێگەیشتنە لە بنەڕەتدا دەگەڕێتەوە بۆ گەشەی ئۆرگانیکی ناوەکی زیندەوەران و هۆکارەکانی ناگەریتەوە بۆ فێربوون و بەدەستهێنان لە لایەن تاکدا.

سەبارەت بە پێگەیشتنی ئۆرگانیک (النضج العضوی): بریتیە لە گەشەی ئاسایی جەستەیی ئەندامەکانی لەش پەیوەندی بەو کارەوە هەیە کە تاک تێیدا فێردەبێت، مەرجێکی بنەڕەتییە بۆ پرۆسەی فێربوون، منداڵ ناتوانێت بەپێ بڕوات، بۆ نموونە تا قاچەکانی بەشێوەیەکی پێویست گەورە نەبن بۆ ئەوەی بتوانن پشتگیری جەستەی بکەن.

پەیوەندی نێوان پێگەیشتن و فێربوون:

1 - ئەو گۆڕانکاریانەی لە کاتی پێگەیشتن ڕوودەدەن بەهۆی هۆکاری ناوخۆییەوەیە، لە کاتێکدا ئەو گۆڕانکاریانەی لە فێربووندا ڕوودەدەن بەهۆی هۆکاری دەرەکییەوەیە.
2 - فێربوونی بابەتێکی دیاریکراو بەندە بە پێگەیشتنی سیستەمی فیزیکی و ئەرکە مەعریفیەکان (عەقلیەکان) کە بەرپرسیارن لە ئەدای تاک لە فێربوونی ئەم بابەتەدا.
3 - تەنها پێگەیشتن بەس نییە بۆ ئەوەی فێربوون ڕووبدات، بەڵکو دەبێت مەرجی پراکتیک و ئەزموون جێبەجێ بکرێت.

ب- پاڵنەر: پاڵنەر ئەو وزانەن کە لە زیندەوەراندا هەن و پاڵیان پێدەنێت بۆ ئەوەی بە شێوەیەکی دیاریکراو(بینراو) ڕەفتار بکات. لە ڕاستیدا تاکە کەس ناتوانیت بەبێ پاڵنەرێکی دیاریکراو فێر بیت. سەبارەت بە ئەرکی پاڵنەر لە فێربووندا، سێ ڕەهەندییە، ئەم ڕەهەندانەش کارەکانی پالنەر دیار دەخات

(ئەرکی یەکەم): پاڵنەر سەرەتا وزەی سۆزداری شاراوە لە زیندەوەراندا ئازاد دەکات، کە چالاکییەکی دیاریکراو هان دەدات، واتە وا دەکات کە جۆش و خرۆش بێت و ئەمەش پاڵنەرە زگماکییەکان دەگرێتەوە کە لەسەر زەوی بەدەست هاتوون.

ئەرکی دووەمی پاڵنەرەکان ئەوەیە کە تاکەکەس ئامادە دەکات بۆ وەڵامدانەوەی بارودۆخێکی دیاریکراو و پشتگوێخستنی بارودۆخەکانی تر، هەروەها وا دەکات دەکات کە چۆن تاکەکەس لە دۆخێکی دیاریکراودا مامەڵە بکات، واتە پرۆسەیەکی هەڵبژێردراو ئەنجام دەدات.

سێیەم ئەرکی پاڵنەرەکان ئەوەیە کە ڕەفتارەکان بە ئاراستەیەکی دیاریکراودا ئاراستە دەکەن. ئەم ئەرکە پەیوەستە بە دوو ئەرکی پێشووەوە، بەس نییە بۆ ئەوەی زیندەوەران چالاک بێت، بەڵکو دەبێت چالاکییەکە بە ئاراستەیەکی دیاریکراو ئاراستە بکرێت .

ج - پراکتیک: یەکێکە لەو مەرجانەی فێربوون ڕوودەدات، بەو پێیەی فێرخواز دەبێت ئەوەی فێری دەبێت پراکتیزە بکات، بە دووبارەکردنەوەی ئەو ڕەفتارە نوێیە یان نوێیە تا دەتوانێت شارەزا بێت.

تیۆر- بیردۆز (النظرية) :

بریتییە لە کۆمەڵێک بنەما و بیرۆکە کە هەوڵی ڕوونکردنەوەی دیاردەیەکی دیاریکراو یان کۆمەڵە دیاردەیەک دەدات. تیۆرییەکان لە زۆر بواردا بەکاردەهێنرێن، وەک زانست، فەلسەفە، ئایین.

سوودەکانی تیۆر-بیردۆز (فوائد النظرية):

تیۆرەکان سوودی زۆریان هەیە، لەوانە:

1 - ڕوونکردنەوە: تیۆرییەکان یارمەتیدەرن بۆ ڕوونکردنەوەی ئەو دیاردانەی کە ڕەنگە تێنەگەیشتن یان دووفاقی بن.
2 - پێشبینی: تیۆرییەکان یارمەتیدەرن بۆ پێشبینیکردنی ئەوەی کە ڕەنگە لە داهاتوودا چی ڕوودەدات.
3 - ڕێنمایی: تیۆرییەکان یارمەتی ڕێنماییکردنی توێژینەوەی زانستی و پراکتیزە کارپێکراوەکان دەدەن.

شەوبۆ شمس الدين سليمان

پۆلین کردنی تیۆرییەکانی فێربوون

به گشتی تیۆرەکانی فێربوون له دەرونزانیدا پۆلێن دەکرین بەپێی ئەو لایەنەی کە تیۆرییەکە تیشک دەخاتە سەری به پیی ئەم لایەنانەی خوارەوە:

1 - **تیۆرییەکانی فێرکردنی رەفتاری** : تیشك دەخاتە سەر پیکهاتەی ژینگە لە وروژینەرەکان و وەلامدانەوەیان لە ژینگەدا لە ریگەی بەیرەو کردنی چەندین یاسا و ستراتیژیەتی دیاری کراو کەوال کاریگەری هەیە لە فیربوونی تاکەکەسدا.

2 - **تیۆرییەکانی فێرکردنی مەعریفی** : تیشک دەخاتە سەر پێکهاتەی مەعریفی و چۆنیەتی بنیاتنانی و ناساندنی به زانیاری نوێ لەڕێی چەندین فێرخواز ستراتیژی مەعریفی جۆراوجۆرەوە.

3 - **تیۆری فێرکردنی کۆمەڵایەتی** : تیشک دەخاتە سەر ئەو چوارچێوەی کۆمەڵایەتییەی کە فێربوون تێیدا ڕوودەدات، وەک ژینگەی دەوروبەر، هەڵسوکەوت، هاندان و پێویستیەکان .

چەند نموونەیەک لە چۆنیەتی بەکارهێنانی تیۆرییەکان لە پەروەردە و فیرکردن دەخەینەڕوو:

1 - دەتوانرێت تیۆرییەکانی فێربوونی **ڕەفتار** بەکاربهێنرێت بۆ داڕشتنی شێوازەکانی فێرکردن لەسەر بنەمای دووبارەکردنەوە، پراکتیک و بەهێزکردن.

2 - دەتوانرێت تیۆرییەکانی فێربوونی **مەعریفی** بەکاربهێنرێت بۆ داڕشتنی شێوازەکانی فێرکردن کە سەرنجیان لەسەر بنیاتنانی زانین و تێگەیشتن لە چەمکەکان بێت.

شەوبۆ شمس الدين سليمان

3 - دەتوانرێت تیۆرییەکانی فێربوونی **کۆمەڵایەتی** بەکاربهێنرێت بۆ داڕشتنی شێوازەکانی فێرکردن کە سەرنجیان لەسەر کارلێکی نێوان خوێندکاران و ژینگەی پەروەردەیی بێت.

شەوبۆ شمس الدین سلیمان

نظريات التعلم وعلمائها
التعلم بالمحاولة والخطأ
ثورنديك
نظرية الاقتران
جاثري
التعلم اللفظي
أوزبل
التعلم الاجتماعي
باندورا
قانون التكرار
واطسون
الاستبصار
كوهلر
التعلم الشرطي
بافلوف
التعلم الإجرائي
سكنر
التعلم الاكتشافي
برونر
النظرية المعرفية
بياجيه

تیۆرەکانی فیربوون
رەفتاری(السلوكية)
(جەخت لەسەر رولی رەفتار دەکەنەوە لە فیربوون)
مەعریفي
جەخت دەکاتە سەر لایەنی مەعریفی لای تاکەکەس بو فیربوون وەك بیرکردنەوە و پیشبینی کردن و بریاردان و پلاندانان
کشتالت
ماکس وریثمایر-لفلانج کوهلر-کیرت کوفکا-کورت لیفین
گەشەکردنی مەعریفی (جان بیاجیه)
پرۆسێسینگکردنی داتا
(معالجه المعلومات)
فیربوني مەبەستدار
التعلم القصدي
ادوارد تولمان
جەخت لەسەر ئەرکەکانی رەفتار دەکاتەوە
فیربوون لە ئەنجامی پەیوەندی نیوان ورورژینەرو هەندیك وەلامدانەوەی ژینگە روو دەدات
پیشەیی (کارایی)
الوظيفية
پەیوەندی
الارتباطيه
هەولدان و هەلەکردن
المحاولة والخطأ
ادوارد ثورندایك
مەرجداری کلاسیك
ایڤان بافلوف
پالنەر
الحافز
کلارك هل
بەیوەندي
جون واطسن
فیربوونی کرداری
التعلم الاجرائي
بروس اف سکنر
بەیەکەوە بەستن
ادون جثري

یەکەم :- تیۆرەکانی فێربوونی ڕەفتاری

تیۆری بافلۆف (تیۆری مەرجداری کلاسیکی)

خاوەنی ئەم تیۆرە زانای دەروونزانی ڕوسی ئیڤان بافلۆفە، ئەوەی شایەنی باسە بافلۆف لەپڕ بیرۆکەی ئەم تیۆرەی دۆزییەوە ئەویش لەکاتی ئەنجامدانی تاقیکردنەوەکانی لەسەر پرۆسەی هەرسکردن لەلای سەگ. ئەم تیۆرەش بووە هۆی ئەوەی گۆڕانکاری گەورە بەسەر پرۆسەی فێرکردن و فێربووندا بێت. بیرۆکەی تیۆری بافلۆف بەناوی (فێربوونی مەرجی) ناسراوە واتە بوونەوەر (مرۆڤ یان ئاژەڵ) وەڵامدانەوەی بۆ وروژێنەرە جیاجیاکان دەبێت بەهۆی هاوشانبوونی لەگەڵ وروژێنەرەی تر کە لە بنەڕەتدا کاریگەری لەسەر وروژاندنی ڕەفتار هەیە لەکاتی ڕوودانی.

تاقیکردنەوەی بافلۆف

بافلۆف تاقیکردنەوەکانی بەشێوەی سەرەکی لەسەر سەگ ئەنجام دەدا بۆ ئەوەی (فێربوونی مەرجی) بخاتەڕوو، شێوازی تاقیکردنەوەکەشی لەڕێگەی پێوانی ڕێژەی ڕژانی لیکی سەگ بوو لەکاتی پێدانی خواردن بۆی، بەڵام ئەوەی بافلۆف لە تاقیکردنەوەکەدا ئەنجامی دەدا لەکاتی پێدانی خواردن بۆ سەگەکەی هاوشانکردنی زەنگێک بوو، واتە بافلۆف هەڵدەستا بە لێدانی زەنگ بەچەند چرکەیەک پێش ئەوەی خواردن بە سەگەکە بدات وە لە کاتی پێدانی خواردن ڕێژەی لیکی سەگەکەی دەپێوا بۆ ئەوەی ڕادەی وەڵامدانەوەی سەگەکە بپێوێت بۆ وروژێنەرە سروشتیەکە کە ئەویش خواردن بوو وە پاش چەندین تاقیکردنەوە، بافلۆف هەڵدەستا بە لێدانی زەنگ بەبێ ئەوەی خواردن بەدوایدا بێت، بینی سەگەکە وەڵامدانەوەی بۆ زەنگەکە (وروژێنەری مەرجی) هەیە بەڕژانی لیکی، لە دەرەنجام بۆی دەرکەوت بوونی وروژێنەرێکی (مەرجی) بە هاوشانی لەگەڵ وروژێنەرێکی (سروشتی) لەپاش دووبارەبوونەوەیان وروژێنەری (مەرجی) هەمان کاریگەری وروژێنەری (سروشتی) دەبێت.

بنەماکانی ڕوودانی وەڵامدانەوەی مەرجی

- هاوشانی یان نزیکی کات لەنێوان وروژێنەری سروشتی و روژێنەری مەرجی.
- دووبارەبوونەوەی دەرکەوتنی ئەم دوو وروژێنەرە بە هاوشانی.
- پێویستە بونەوەرەکە مرۆڤ یان ئاژەڵ (سەگ لە تاقیکردنەوەکە) پاڵنەری هەبێت بۆ ئەوەی وەڵامدانەوەی هەبێت، لە تاقیکردنەوەی بافلۆف مەرجە سەگەکە برسی بێت.
- هیچ شتێک نەبێت سەرنج و ئاگایی بوونەوەرەکە پەرتەوازە بکات.

یاساکانی فێربوونی مەرجی

1. **یاسای (یەک جار)** بافلۆف لە تاقیکردنەوەکان وروژێنەری سروشتی و مەرجی بەچەند جار دەخستەڕوو بۆ ئەوەی فێربوونی مەرجی ڕوو بدات، بەڵام بۆی دەرکەوت هەندێک جار وەڵامدانەوەی مەرجی ڕوودەدات، بەیەک جار لەکاتی ڕوودانی بە هاوشانی لەگەڵ وروژێنەری سروشتی، بەتایبەتی کاتێک ئەم وروژێنەرە هەڵچوونێکی توندی لەگەڵدابێت (بۆ نمونە ئەو منداڵەی دەستی بە ئاگر دەسوتێت هەر شتێک ببینێت سەرچاوەی ئاگربێت لێی دەترسێت).

2. **یاسای پاڵپشتی** پاڵپشتی پەیوەندی نێوان وروژێنەری سروشتی و مەرجی بەهێزدەکات، وە هەرچەند ئەم پەیوەندیە بەهێزبێت تاک هەوڵدەدات ئەم وەڵامدانەوەی فێربێت و وەری بگرێت بۆ نمونە (لە تاقیکردنەوەی بافلۆف بوونی خواردن لەدوای زەنگەکە وای کرد وەڵامدانەوەی سەگەکە بۆ زەنگەکە بەهێزبێت).

3. **یاسای نەمان (کوژانەوە)** ئەم یاسایە پێچەوانەی یاسای پاڵپشتییە واتە ئەگەر هات و وروژێنەری مەرجی بەردەوام دەرکەوت بەبێ ئەوەی وروژێنەری سروشتی لەدوادا بێت ئەوا وەڵامدانەوە بۆ وروژێنەری مەرجی نامێنێت و دەکوژێتەوە بۆ نمونە (ئەگەر مامۆستا بەردەوام هەڕەشە لە قوتابی بکات بە سزادانی بەڵام هیچ سزای نەدات ئەوا قوتابی هیچ بەهایەک بۆ هەڕەشەکانی مامۆستا دانانێت).

4. **یاسای گشتگیرکردن و وروژێنەرەکان** واتە بوونەوەر مرۆڤ یان ئاژەڵ فێری وەڵامدانەوەی بۆ چەند وروژێنەر دەبێت ئەگەر هات و ئەم وروژێنەرانە بەیەکەوە بە هاوشانی لەگەڵ یەکتر هاتن بۆ نمونە (ئەو منداڵەی لەلایەن پزیشک دەرزی لێدەدرێت لە هەموو کەس دەترسێت بەرگی سپی لەبەربکات).

5. **یاسای جیاکاری** واتە بوونەوەر مرۆڤ یان ئاژەڵ فێری جیاکاری لە وەڵامدانەوەکانی بۆ وروژێنەرەکان دەبێت ئەگەر هات و ئەم وروژێنەرە پاڵپشتی نەبوو، لە تاقیکردنەوەکەی بافلۆف بینی سەگەکان وەڵامدانەوەیان بۆ دەنگان نامێنێت تەنها ئەو دەنگانە نەبێت کە خواردنی بەدواوە دێت واتە سەگەکان لە تاقیکردنەوەی بافلۆف فێری جیاکردنەوەی دەنگەکان بوون.

بەکار هینانی تیۆری بافلۆف لە پرۆسەی فێربوون لەناو قوتابخانە :

بۆ ئەوەی مامۆستا بە باشترین شێوە سوود لە تیۆری بافلۆف وەربگرێت پێویستە ئەم خاڵانە ڕەچاو بکات:

1. پەیوەندی پۆزەتیڤ لەنێوان قوتابی و قوتابخانە دروستبکات بەشێوەیەک ببێتە جێگایەکی دڵخۆشکەر بۆ قوتابی.

2. هانی قوتابیان بدات بۆ بەشداریکردنێکی پۆزەتیڤانە لە چالاکیە جیاجیاکان وە پێویستە پەیوەندی لەنێوان وەڵامی هەڵە ڕاست دەستنیشان بکات بۆ ئەوەی قوتابی فێری وەڵامی ڕاست ببێت و بڕوای بەخۆی بەهێزتربێت.

3. پێویستە ژووری پۆل بکاتە شوێنی خۆش بۆ قوتابیان لە ڕێگەی ئەنجامدانی چالاکی جۆراوجۆر.

4. بۆ ئەوەی قوتابی ترسیان لە تاقیکردنەوە نەمێنێت پێویستە مامۆستا چەند تاقیکردنەوەیەک ئەنجام بدات بەبێ ئەوەی نمرەیان بۆ دابنێت تا قوتابیان ئاشنایی لەگەڵ تاقیکردنەوەکان پەیدا بکەن.

5. پێویستە مامۆستا هەوڵبدات دڵەڕاوکێ و ماندوبوونی قوتابیان کەم بکاتەوە لەڕێگەی ئەنجامدانی گەشت و چالاکی لە دەرەوەی قوتابخانە.

تیۆری واتسۆن

واتسۆن پێی وایە مرۆڤ لەدایک دەبێت بە ژمارەیەکی سنووردار لە ڕەفلەکس، کە پێکەوە نوێنەرایەتی تەواوی دەرئەنجامی ڕەفتاری مرۆڤ دەکەن، بەڵام لەڕێگەی مەرجدارکردنەوە، دەتوانرێت پەیوەندی زۆر لە نێوان هاندەرەکان و وەڵامدانەوەکان بۆ چەندین بارودۆخی نوێ پەرەپێبدرێت، واتسۆن چەندین تاقیکردنەوەی لەسەر ئاژەڵان ئەنجامداوە و تاکەکان کە بیرۆکەی مەرجداری بەکاردەهێنن، و لە بەناوبانگترین تاقیکردنەوەکانیدا بریتین لەم ڕووەوە، ئەزموونی لەسەر منداليك كە ناوی ئەلبێرت بوو

لەم تاقیکردنەوەدا واتسۆن مشکیکی سپی پێشکەش بە منداڵەکە کرد، سەرەتا منداڵەکە هیچ نیشانەیەکی ترس و سەرلێشێواوی لەلایەن دوپشکەکەوە دەرنەکەوت، بە پێچەوانەوە بە بینینی دڵخۆش بوو و هەوڵیدا لێی نزیک بێتەوە و یاری پێ بکات .لە قۆناغی داهاتووی تاقیکردنەوەکەدا دوپشکەکەی پێشکەش بە منداڵەکە کرد، دواتر دەنگێکی لێهات، تێبینی کرا کە

منداڵەکە دەستی کرد بە نیشاندانی وەڵامێکی ترس، کە بە گریان نوێنەرایەتی دەکرێت، لەگەڵ دووبارەبوونەوەی ئەم پرۆسەیە ، منداڵەکە هەر کە کەرویشکە سپیەکەی بینی دەستی کرد بە دەرکەوتنی نیشانەکانی ترس.ئەنجامی ئەم تیۆرییە ڕەوایەتی گریمانەی مەرجدارکردن یان بەستنەوە دەسەلمێنێت، ئەو منداڵەی کە نیشانەکانی ترسی لە کەرویشکەکە نیشان نەدا، دەستی کرد بە نیشانەکانی نیشانەکان لە ئەنجامی پەیوەستبوونی کەروپشکەکەن بە هاندەری بێ مەرج (دەنگی بەرز) چەند جارێک، و بەم شێوەیە کەرویشك دەبێتە هاندەرێکی مەرجدار کە دواتر وەڵامی ترس لە هەموو ئاژەڵەکانی تردا دروست دەکات کە ڕەنگیان سپییە، وەک پشیلە و مشک و ورچ و سەگ و ئەوانی تر.

واتسۆن بەشداری کرد لە بەکارهێنانی بنەماکانی مەرجدارکردن بۆ لێکۆڵینەوە لە ترس و گرژی و چۆنیەتی دوورخستنەوەیان لە تاکەکان، بیرۆکەکانی کاریگەرییەکی گەورەی هەبوو لەسەر سەرهەڵدانی قوتابخانەی ڕەفتار لە ئەمریکا، کە زۆرێک لە دەروونناسەکانی وەک سکینەر، هیڵ، و گوتری لە ژێر کاریگەری بیرۆکەکانیدا بوون.

تاقیکردنەوەکەی واتسۆن:

واتسۆن کۆمەڵێک تاقیکردنەوەی ئەنجامدا، لەوانە ئەوانەی لەسەر منداڵەکە (ئەلبێرت) ئەنجامیدا، کە لە هەردوو جەستە و ڕۆحدا تەندروست بوو، هیچ ترسێکی نائاسایی نەبوو، بەڵکو وەک منداڵانی تر ترسی لە دەنگی بەرز و لەناکاو هەبوو.. .مشکێکی سپی بۆ هێنرا و تا هەزار یاری پێکرد، ئەویش بەو شتە ڕاهات و دوای ماوەیەک، لەکاتێکدا مشکەکە لە منداڵەکە نزیک بووەوە، تاقیکەرەوەکە لەناکاو دەنگێکی بەرزی لێهات (کە ئەمەش شتێکی گونجاوە دوای ئەوەی چەندین جار ئەم پەیوەندییەی دووبارە کردەوە، ئەلبێرت ترسێکی بەرچاوی لە مشکی سپی نیشان دا و کاتێک ئاژەڵەکانی دیکەی بینی کە پەڕیان هاوشێوەی پەڕەکانی مشکەکە هەبوو، و بەم شێوەیە واتسۆن سەرکەوتوو بوو لە وروژاندنی ترس لە... منداڵەکە بە پێشکەشکردنی هاندەرێک کە بە شێوەیەکی سروشتی ترس لە منداڵەکەدا وروژێنێت، کە ئەویش

دەنگە بەهێزە لەناکاوەکەیە کە هاوتای کەرویشکەکە دەبێت. هاندەرێکی بێلایەنە کە منداڵەکە یاری پێدەکرد، بەجۆرێک کەرویشك تایبەتمەندی هاندەرێکی سروشتی بۆ ترس بەدەستهێنان و بەم شێوەیە پەیوەندییەک لە نێوان کەرویشك و وەڵامی ترسدا دروست بوو، دواتر ئەم وەڵامە گشتگیر بوو.

دووەم: واتسۆن تاقیکردنەوەیەکی تری ئەنجامدا کە تیایدا توانی ترس لە منداڵێک لاببات کە لە کەرویشك دەترسێت بە پێشکەشکردنی مشکیکی سپی لەگەڵ هاندەرێک کە دەبێتە هۆی چێژوەرگرتن بۆ منداڵەکە، وەک پێشکەشکردنی هەندێک شیرینی، تاوەکو وردە وردە توانی ڕزگارت بێت لەم ترسە نەخۆشییە ، تاقیکردنەوەکە بەم شێوەیە ئەنجامدرا:

ورووژێنەر (پێشکەشکردنی هەندێک شیرینی) ـــــ وەڵامدانەوە (هەستکردن بە چێژ)

· هاندانی (دەرکەوتنی مشك) ــــــــــ وەڵامدانەوە (هەستکردن بە ترس)

· دەرکەوتنی مشك و پاشان پێشکەشکردنی هەندێک شیرینی دووبارە و سێبارە ــــــــ وەڵام (هەستکردن بە چێژ)

دەرکەوتنی مشك بە تەنیاــــــــــــــکاردانەوە (هەستکردن بە چێژ)

ئەم توێژینەوەیانە بەڵگەیان بۆ واتسۆن دابین کرد کە دەتوانرێت ڕەفتاری نەخۆشیناسی بەدەستبهێنرێت و دەتوانرێت لەناوببرێت، هەربۆیە هیچ جیاوازییەک لە نێوان شێوازی بەدەستهێنانی ڕەفتاری ئاسایی و شێوازی بەدەستهێنانی ڕەفتاری نەخۆشیدا نییە، چونکە پرۆسەی سەرەکی لە هەردوو حاڵەتەکەدا لە بنەڕەتدا فێربوونە و پرۆسەی پێکهێنانی پەیوەندی لە نێوان هاندەر و وەڵامەکاندا .

شەوبۆ شمس الدین سلیمان

گریمانەکانی تیۆری واتسۆن:

1- **پەرەسەندن (التطوريه):** واتە بەردەوامی و پەرەسەندن لە نێوان مرۆڤ و زیندەوەرە زیندووەکانی تردا، تەنانەت ئەگەر جیاوازی نێوان مرۆڤ و ئاژەڵ چەندایەتی بێت و چۆنایەتی نەبێت، واتە جیاوازی لە ئاستی ئاڵۆزی یان پێکهاتەی ڕەفتاردا بێت.

2- دیتەرمینیزم(الحتميه): واتە هۆکارگەرایی ڕەهای ڕەفتار، بەو پێیەی ئەم تیۆرە پێی وایە ڕەفتار دەرئەنجامێکی حەتمی هاندەرە ژینگەییەکانە

3- زانستی(العلميه): ئەمەش بەو مانایەیە کە شێوازی زانستی (وەک چاودێری و ئەزموونکردن) تاکە میتۆدە کە دەبێت ڕەفتارەکانی لێ بکۆڵرێتەوە بۆ ئەوەی دەروونناسی زانستێکی سروشتی بێت.

4- بچووککردنەوە (الاختزال) بەو مانایەیە کە هەر ڕەفتارێکی ئاڵۆز دەتوانرێت بچووک بکرێتەوە (شیکاری بکرێت) بۆ توخمە سەرەتاییەکانی

لە ڕێگەی ئەم گریمانانەوە بابەتی دەروونناسی بە گشتی ڕەفتاری ڕواڵەتییە، کە نوێنەرایەتی وەڵامە فێربووەکان دەکات بۆ هاندەرەکان، زانستی ڕەفتار هاوواتای دەروونناسییە، بەو پێیەی ئەوان پێیان وایە ڕەفتاری ڕواڵەتی ئەوەیە کە دەتوانرێت بە شێوەیەکی زانستی لێکۆڵینەوەی لەسەر بکرێت و بپێورێت، کەسایەتییەکانمان هیچی تر نین جگە لە ئا کۆمەڵێک وەڵامی ڕەفتاریمان کە لە ئەنجامی هاندەرەکانەوە سەرچاوە دەگرن، ئەمەش بە کورتی بەو مانایەیە کە کەسایەتی مرۆڤ ئەوەیە کە هەیەتی، بەرهەمی فێربوونی ڕاستەوخۆیە، لە لایەکی دیکەوە، ڕادیکاڵەکان لێکۆڵینەوە لە پرۆسەی دەروونی سۆزداری و نائاگایی ڕەتدەکەنەوە، بە لەبەرچاوگرتنی کە بابەتێکن کە ناتوانرێت لێکۆڵینەوەیان لەسەر بکرێت، واتسۆن پێی وایە کە دەروونناسی زانستی ڕەفتارەکانە و میتۆدی گونجاو بۆ لێکۆڵینەوە لە بابەتەکانی ئەو میتۆدە

بابەتییەیە کە لە بوارە زانستییە سروشتییەکاندا بەکاردێت و نەک میتۆدی خۆپشکنین کە پێش ئەو لە خوێندندا باو بووە. دیاردە دەروونییەکان.

سەرەڕای ئەو ناوبانگە گەورەیەی کە واتسۆن وەک دامەزرێنەری قوتابخانەی ڕەفتار بەدەستی هێنابوو، بەڵام بە مانای توندی وشەکە تیۆریست نەبوو، واتسۆن لە چەمکی مەرجدارکردنی پاڤلۆڤدا بەڵگەیەکی تەواو بۆ هێزی مەرجدارکردن و کاریگەرییەکەی لەسەر ڕەفتاری مرۆڤ بەتایبەتی دۆزیەوە لە لێکۆڵینەوە لە پرۆسەی فێربوون و پرۆسەی دەروونی باڵا بەگشتی.ئەو واتسۆن لەسەر ڕۆڵی ژینگەی کۆمەلایەتی لە پێکهاتن و گەشەکردنی کەسایەتی تاکدا پشتڕاست دەکاتەوە

واتسۆن سەرنجی خۆی لەسەر لێکۆڵینەوە لە ڕەفتاری مرۆڤ چڕکردەوە، هەر بۆیەش ناوی لێنرا باوکی ڕەفتارگەرایی، واتسۆن جەخت لەوە دەکاتەوە کە تایبەتمەندی و سیفەتە دەروونییەکانی مرۆڤ بەرهەمی فێربوونی مەرجدارن، بۆیە دژایەتی جەختکردنەوە لەسەر فاکتەری بۆماوەیی لە ڕوونکردنەوەی تایبەتمەندییەکانی مرۆڤ و... قورسایی بە فاکتەری ژینگەیی دا، لە دەستەواژەیەکی بەناوبانگدا وتی "دە منداڵی تەندروستم پێبدە و ڕێگەم بدە کۆنترۆڵی تەواویان بەسەریاندا بکەم" ژینگەکەیان بۆ ئەوەی لێیان بکاتە پزیشک و ئەندازیار و دز، بەبێ گوێدانە مەیلی خۆی، ئاراستەکان، و تواناکان..."

هەڵسەنگاندنی تیۆری واتسۆن

یەکەم// ئەرێنییەکان:

1- پشتگوێخستنی ڕۆڵی غەریزە
2- منداڵ لە ڕێگەی کارلێککردن لەگەڵ ژینگەی دەوروبەریدا هەموو شتێک بەدەست دەهێنێت

3- دایک و باوک بە تەواوی بەرپرسیارن لە پەروەردەکردنی منداڵ چونکە ئەوان ئەو ژینگەیە هەڵدەبژێرن کە منداڵەکە تێیدا گەشە دەکات.

دووەم //نەرێنییەکان:

1- ئەم تیۆرە نکۆڵی لە بوونی بەها و بیروباوەڕی ناوخۆیی دەکات کە ڕێنمایی ڕەفتار دەکەن، بەڵکو ئەم تیۆرە نکۆڵی لە بوونی توانا زگماکییەکانی پێشوەختە دەکات، بۆ نموونە لایەنگرانی ئەم تیۆرە پێیان وایە پاڵنەر و زیرەکی کۆمەڵە خوویەکی ئاڵۆزن کە تاک لە ژیانیدا بەدەستی دەهێنێت.

2- ڕۆڵی ویژدان لە مرۆڤدا و ڕۆڵی لە ئاراستەکردنی ڕەفتاردا پشتگوێ دەخات.

3- ڕابردووی کەسەکە پشتگوێ دەخات و سەرنج دەخاتە سەر ڕەفتاری ئێستا.

تیۆری ثۆرندايك (فيربوون بة هةولدان و هةلة)

ئێدوارد ثورندايك بە یەکێک لە بەناوبانگترین پێشەنگەکانی تیۆری فێربوون لە ڕێگەی هەوڵدان و هەڵە دادەنرێت، ثورندايك ڕوانگەیەکی جیاواز دەگرێتەبەر سەبارەت بە پرۆسەی فێربوون و بەدەستهێنان، بەو پێیەی پێی وایە پەیوەندی نێوان هاندەر و وەڵامدانەوەکان بەپێی... میکانیزمی پەیوەندیکردن، بەڵکو لە ڕێگەی بنەمای تاقیکردنەوە و هەڵەوە، و دەروونناسی قەرزاری ئەوە چونکە یەکەم کەس بوو کە سیستەمی تاقیکردنەوە لەسەر ئاژەڵەکان بە قەبارەیەکی گەورە ناساند، و یەکێک بوو لە یەکەم زاناکان کە ناساند شێوازی تاقیکاری بۆ لێکۆڵینەوە لە ڕەفتاری ئاژەڵان، بەو پێیەی کە ئەنجامەکانی مرۆڤ دەگرێتەوە و جیاوازییان نییە لە ئاژەڵەکان جگە لە پلە. تاک لە کاتی کارلێککردنی لەگەڵ ئەو هاندەرە ژینگەییە جیاوازانەی کە ئاراستەی دەکات، دەبێت فۆرمەکانی ڕەفتارەکانی گونجاو فێربێت بۆی، بۆیە ثورندايك دەبینێت کە تاکەکان زۆر ڕەفتار پیشان دەدەن بەجۆرێک کە وردە وردە واز لە هەوڵە هەڵەکان دێنن و تەنها ئەو ڕەفتارانە دەهێڵنەوە کە بۆ ئەم هاندەرانە گونجاوە کە دەست دەکات

شەوبۆ شمس الدين سليمان

بە جووتبوون لەسەر ڕووی هەستیاری زیندەوەران و دواتر کاریگەرییەکە لە دەوروبەرەوە دەگوازرێتەوە.دەمارگیرە بۆ دەمارەکانی دەردانی مێشک، کە لە بەرامبەردا ڕێنماییەکان دەردەکات بۆ وەڵامدانەوەی تایبەت. بەم پێیە لە ڕوانگەی ثورندایکەوە، هەموو هاندەرێک دەبێت وەڵامێک بداتەوە و ئەم وەڵامەش ڕەنگە دەروونی یان جوڵەیی بێت، بەم شێوەیە ژیانی دەروونی وەک زنجیرەیەک هاندەر و وەڵامی سادە دەبینێت، بۆ پشتڕاستکردنەوەی گریمانەکانی، چەندین تاقیکردنەوەی ئەنجامداوە، بەناوبانگترینیان لەوانە (تاقیکردنەوەی ثورندایك لەسەر پشیلە).

ئەزموونی پشیلە-:

یەکێک لە تاقیکردنەوە بەناوبانگەکانی ئەوەیە کە پشیلەیەکی برسی لە قەفەسێکی داخراودا دانا، کە ناوی لێنابوو (قەفەس یان سندوقی سەرلێشێواو)، لە دەرەوەی قەفەسەکەش قاپێکی دانا کە خواردنی تێدابوو (پارچەیەک ماسی یان گۆشت) بەجۆرێک کە پشیلەکە دەیتوانی خواردنەکە ببینێت بەڵام نەیدەتوانی پێی بگات تەنها بە فشاردان لەسەر لاتچێک یان (تەختەیەکی دار) ئامادە نەبێت.لە ناو قەفەسەکەدا، پاڵنەرەکە لێرەدا برسێتییە

ئامانج ئەوەیە لە دەرەوە نان بخوات

قەفەسەکە و وەڵامەکەی کە...

بگە بەم ئامانجە

چەقۆ یان تەختەی دار

ثورندایك چاودێری ڕەفتارەکانی کرد

دەرکەوت کە پشیلەکە لە حاڵەتێکی توندوتیژی و هەڵچوون و تێکچووندایە، جوڵەی هەڕەمەکی دەکات، پاشان لەناکاو یان بە ڕێکەوت پشیلەکە فشاری خستە سەر گیرفانەکە، دەرگاکە کرایەوە و چووە دەرەوە بۆ خواردن، پاشان پشیلەکەی خستە ژوورەوە، و پاشان هەوڵەکان دەستیان پێکرد، و ئەو کاتەی کە پشیلەکە کەوتە خوارەوە بۆ ئەوەی قەفەسەکە بکاتەوە

شەوبۆ شمس الدین سلیمان

تۆمارکرا.پاشان چەند جارێک تاقیکردنەوەکەی دووبارە کردەوە و بۆی دەرکەوت جووڵە هەڵەکان وردە وردە کەم دەبنەوە و ئەو کاتەی کە دەخایەنێت بۆ دەرچوون لە قەفەسەکە کەم دەبێتەوە تاوەکو... کات دێت و پشیلەکە دەست دەکات بە وەڵامدانەوەی دروست، ثورندایك گەیشتە ئەو ئەنجامەی کە نزیکەی ٢٥ هەوڵ بەسە بۆ ئەوەی ئاژەڵێک فێربێت.

بەم شێوەیە ثورندایك گەیشتە ئەو ئەنجامەی کە پشیلەکە فێری وەڵامێکی دروست نەبووە کە دەبێتە هۆی ئامانجەکە تا دوای ئەوەی کۆمەڵێک هەوڵی هەڵەی داوە کە دوا هەوڵی وەرگرت.

وەسفکردنی ئەزمونی ثۆرندایك:

ثورندایك ویستی سنووردارکردنی ئەو فێربوونەی کە لە ئەنجامی هەوڵەکانی ئاژەڵەکە بۆ دەرچوون لە قەفەسەکە دێتە ئاراوە، بۆیە دوو شێواز یان پێوەرێکی بۆ ئەمە گرتەبەر کە بریتین لە: ژمارەی هەوڵەکان و ئەو کاتەی کە هەر هەوڵێک دەیخایەنێت، بەم شێوەیە تێبینی کرد کە پشیلەکە ١٦٠ چرکەی دەوێت لە یەکەم هەوڵیدا بۆ کردنەوەی دەرگاکە، و جاری دووەمیش کاتێکی کەمتری دەویست.١٥٦ چرکە، و جاری سێیەم کەمتر لە چرکەیەک و هتد، لەگەڵ ئەوەی کاتەکە وردە وردە دەستی بە کەمبوونەوە کرد لە هەوڵەکاندا تا گەیشتە (٧) چرکە لە هەوڵی ٢٢دا.

هەوڵەکان و کاتی ڕەفتارو هەڵس و کەوتەکانی پشیلە بۆ هاتنە دەرەوە روون دەکاتەوە

هەوڵەکان	کات بە چرکە	هەوڵەکان	کات بە چرکە	هەوڵەکان	کات بە چرکە
١	١٦٠ چرکە	٩	٢٥ چرکە	١٧	١٢ چرکە
٢	٤٠ چرکە	١٠	١٥ چرکە	١٨	١٠ چرکە
٣	٩٠ چرکە	١١	٢٠ چرکە	١٩	٧ چرکە
٤	٣٥ چرکە	١٢	٣٥ چرکە	٢٠	١٥ چرکە
٥	٢٥ چرکە	١٣	١٠ چرکە	٢١	١٠ چرکە
٦	٣٠ چرکە	١٤	١٥ چرکە	٢٢	٧ چرکە
٧	٢٥ چرکە	١٥	٢٠ چرکە	٢٣	٧ چرکە
٨	٣٠ چرکە	١٦	١٥ چرکە	٢٤	٧ چرکە

یاسا بنەڕەتییەکانی تیۆری ثورندایك:

1 -یاسای کاریگەری -:(قانون الاثر)

ثورندایك پێی وایە دەرئەنجامەکانی ڕەفتار بەرپرسن لە پتەوکردنی پەیوەندی نێوان ئەو دۆخە ورووژێنەرە و ئەو ڕەفتارە، بەو پێیەی ئەو پەیوەندیانەی کە بە چێژ یان چێژەوە پەیڕەو دەکرێن، بەهێزتر دەبن، لە کاتیکدا لاواز دەبن ئەگەر دۆخێکی بێزارکەر یان ناڕازی بەدوایدا بێت.ئەنجامی... بەدەستهێنانی خۆراک لە تاقیکردنەوەکەدا کە پێشتر باسمان کرد وایکرد پشیلەکە ئەم وەڵامە بپارێزێت و لە دۆخە هاوشێوەکاندا بەکاریبهێنێت

2- یاسای ئامادەکاري(قانون الاستعداد):

چەمکی ئامادەکاري ثورندایك ئاماژەیە بۆ ئەو حاڵەتە دەروونییەی کە تاك تێیدایە کاتێک ڕووبەڕووی دۆخێکی هاندەر دەبێتەوە، ثورندایك تەنها دۆخی پەیوەندییە دەمارییەکانی بەکارهێناوە بۆ ئاماژەدان بەم حاڵەتە.

3- یاسای ڕاهێنان: (قانون التدريب)

ثورندایك بۆی دەرکەوت کە مەرج نییە ڕاهێنان یان مەشقکردن ببێتە هۆی باشتربوونی ئەدای کارکردن مەگەر ئەم ئەنجامە بە فیدباک بەدوای خۆیدا بهێنێت. لێرەوە، ثورندایك جەختی لەسەر پێویستی هەبوونی فیدباک لەسەر بنەمای ڕەفتار لە کاتی پرۆسەی فێرکردن یان پراکتیکدا کردەوە.

بەکارهێنانی تیۆری هەوڵدان و هەڵە لە بواری پەروەردەدا

شەوبۆ شمس الدين سليمان

1- تیۆرییەکە دەڵێت بێ هاندەر هیچ وەڵامێک نییە.

2- بارودۆخی خوێندن دەبێت پاداشتێکی لەگەڵدا بێت، گرنگیدان بە بەهێزکردن کاریگەری لەسەر پرۆسەی خوێندن دەبێت.

3- پێویستە خۆچالاکی لە پرۆسەی فێربووندا بە مەیل و پێویستی جیاوازەوە هان بدرێت بۆ تاکەکان

4- دەستنیشانکردنی ئەو بارودۆخانەی کە دەبنە هۆی ڕەزامەندی یان نارەحەتی خوێندکاران وە بەکارهێنانی بۆ کۆنترۆڵکردنی ڕەفتاری خوێندکاران.

هەلسەنگاندنی تیۆری ثۆرندایك:

سوودەکانی تیۆری:-

1 -دانانی کۆمەڵێک یاسای بنەڕەتی و لاوەکی

2 -یەکەم زانا بوو کە تاقیکردنەوە لەسەر ئاژەڵەکان جێبەجێ کرد

3 -تیۆری ثۆرندایك بەشداری کرد لە پەرەسەندنی زیرەکی لە ئاژەڵ و مرۆڤدا

4 -بەشداربووە لە پەرەپێدانی شێوازی ڕاهێنان و پراکتیک و بەمەش یارمەتی پەرە بیدانی شێوازەکانی وانەوتنەوەی داوە.

کەموکوڕییەکان یان ڕەخنەکان لە تیۆری ثۆرندایك:

1 -تیۆری ثۆرندایك تیۆرێکی بەشەکییە کە سەیری بارودۆخی پەروەردەیی دەکات کە سنووردارە بە پەیوەندییەکانی نێوان هاندەر و وەڵامدانەوەکان.

شەوبۆ شمس الدین سلیمان

2- وەڵامە دروستەکان بە ڕێکەوت هاتن، بەو پێیەی ڕۆڵی تێگەیشتن لە پرۆسەی پەروەردەدا لاوازە.

تیۆری سکینەر(تیۆری فێربوون لە ڕێگەی پرۆگرامەوە)

سکینەر پێی وایە هەموو ڕەفتارێک وابەستەی دەرەنجامەیەکەتی هەموو ئەو ڕەفتارانە زیـــاتر دووبارە دەبنەوە کە پاڵپشت دەکرێن و پاداشت دەکرێت وە ئەنجامەکەی باش بێت وە هەموو ئەو ڕەفتارانەی کە ئەنجامەکەی باش نەبێت و پاداشت نەکرا یان سزای لەگــەڵ بەکارهات کەم دەبنەوە و لاواز دەبن.

پاداشت یان پتەوکردن (التعزيز) : هەموو ئەو بەها ماددی و مەعنەویانە دەگــرنەوە کە دەبنە هۆی دووبارە کردنەوە و جێگیرکردن یان کز کردن و نەهێشتنی ڕەفتارێکی دیاریکراو.

جۆرەکـــانی پاداشت یان پتەوکردن (انواع التعزيز):

.① **پتەو کردنی ئەرێنی** (التعزيز الايجابى): بە هەموو ئەو پاداشتە ماددی و مەعنەویانە دەوترێت کە دەبنە هۆی بەهێزکردن و جێگیرکردنی ڕەفتارێکی گونجاوی خوێندکار یان منداڵ .

ئەم جۆرە پتەوکردنەوش دوو جۆرن :

- **/A پتەو کردنی ئەرێنێ ماددی(التعزيز الايجابى المادى)** وەک پێشکەشکردنی دیاری ماددی پارە خواردن لە لایەن مامۆستاوە بۆ خوێندکار کاتێک خوێندکـارەکە ڕەفتارێکی گونجاو دەکـــات بە مەبەستی بەهێزکردنی ئەم ڕەفتارە.

- **/B پتەو کردنی ئەرێنی مەعنەوی** (التعزيز الايجابى المعنوى): ئەم جۆرە پاداشتە بە شێوەی بەکارهێنانی ووشەکانی پێداهەڵگوتن و هاندان و بە کارهێنانی دەشتەواژەکانی (هەر بژیت ، زۆر باشە ، ئافەرین ، شێری پۆل ، هتد ...).

.② **پتەوکردنی نەرێنی(التعزيز السلبى)** : ئەم جۆرە پاداشتە بەکاردەهێنرێت بۆ پتەوکردنی ڕەفتارێکی گونجاوی خوێندکـار لەلایەن مامۆستاوە ، بە هۆی لابردنی ئەو کارتێکـەرەی کە دەبێتە ڕێگر لە دووبارەبوونەوە و جێگیربوونی ئەم ڕەفتارە گونجاوە یان ڕزگارکردنی لە چەند کارتێکەرێکی ناخۆش. بۆ نموونە کاتێک مامۆستا یەکێک لە خوێندکارەکانی ببەخشێت لە ئەرکی ماڵەوە لە ئەنجامی بەشداری کردنی لە چالاکی بەردەوامی ناو پۆل یان مامۆستا هەڵدەستێ بە بەکارهێنانی سزا بە مەبەستی ڕێگرتن لە دووبارەبوونەوەی ڕەفتارێکی نەگونجاو .

شەوبۆ شمس الدين سليمان

جۆرەکانی سزا:

-A/سزای مەعنەوی وەک بەکارهێنانی ئەو دەستەواژانــەی هەستی خوێندکار بریندار دەکەین وەک (تەمبەڵ ، بێ مێشک ، هتد...) وە یان تووڕە بوون و ڕوو گرژ کردن.

-B/سزای ماددی وەک بەکارهێنانی لێدان داغ کردن وە یان بێ بەشکردنی خوێندکار لە چالاکییك کە حەزی لێیەتی .

هەندێک تێبینی هەیە کە پێویستە پەروەدەکــار بەکاری بهێنێت لە کاتی پاداشت و سزای منداڵ یان خوێندکار ؛

①.پێش هەموو شت پێویستە منداڵ بزانێت بۆ پاداشت دەکرێت و بۆ سزا دەدرێت.

②.پێویستە پاداشت یان سزا یەکسەر لە دوای ئەم ڕەفتارەوە بێت کە دەمانەوێت بەهێزی بکەین یان بێ هێزی بکەین.

③.باشترین جۆری سزا بێبەشکردنی منداڵە لە پاداشت.

④.پێویستە پەروەردەکـار لە هەموو سزایەکی جەستەیی دووركەوێتەوە ، چونکە لێکۆڵینەوە دەروونییەکان دەریانخستووە لێدان و سزای جەستەیی زیانی زیاترە لە قازانج منداڵ لەگــەڵ تێپەڕبوونی کات خۆی لەگـەڵ ڕادێنێت.

⑤.مەرج نییە لە دوای هەموو ڕەفتارێک پاداشت بەکاربهێرێت باشتر وایە لە 50% ی ڕەفتارەکان پاداشت بەکاربێت نەک لە 100%.

⑥.مامۆستا پێویستە دووركەوێتەوە لە گاڵتەکردن بە وەڵامی خوێندکار وە ناو و ناتۆرە دۆزینەوە بۆ خوێندکار و پێکەنین بە شێوەزاریان.

⑦.بەکارنەهێنانی سووکایەتی و یان دوورکەوتنەوە لە سووکایەتی خوێندکار بەوەی لەسەر یەک قاچ بوەستێ یان ڕوو بکاتە دیوار.

⑧.پێنەدانی ئەرک و فەرمانی زۆر بە خوێندکار ، چونکە خوێندکار تووشی بێزاربوون دەکات.

⑨.ناچار نە کردنی خوێندکار بە درێژایی ماوەی وانەکە بێ دەنگ دانیشێت و قسە نەکـات.

شەوبۆ شمس الدین سلیمان

جیاوازی نێوان تیۆری سکینەر و تیۆری پاڤلۆڤ

تیۆری مەرجدارکردنی کرداري بی ئێف سکینەر و تیۆری ئیڤان پاڤلۆڤ دوو تیۆری دەروونین کە مامەڵە لەگەڵ ڕەفتاری فێربوون و کاریگەری هاندەرەکان لەسەر ڕەفتار دەکەن. بەڵام لە هەندێک لایەنی سەرەکیدا جیاوازن. لێرەدا جیاوازی نێوان ئەو دوو تیۆرییە دەخەینەڕوو:

تیۆری سکینەر لە مەرجداري کرداري

چەمکی مەرجدارکردنی کردار: تیۆری سکینەر سەرنج دەخاتە سەر ئەو وەڵامانەی کە کاریگەری دەرئەنجامەکانیان لەسەرە و هەربۆیە ڕەفتار لە ڕێگەی دەرئەنجامەکانی دەرئەنجامی ئەوەوە فێردەبێت. کاتێک ڕەفتارێک بەهێز دەکرێت (وەک پێدانی پاداشت) ئەگەری ڕوودانی لە داهاتوودا زیاد دەکات، لەکاتێکدا کاتێک ڕەفتارێک سزا دەدرێت (وەک دوورکەوتنەوە لە سزا) ئەگەری ڕوودانی لە داهاتوودا کەم دەبێتەوە.

ڕۆڵی چالاکانەی تاک: سکینەر سەرنج دەخاتە سەر ڕۆڵی چالاکانەی تاک لە پرۆسەی فێربووندا، کە تاک کارلێک لەگەڵ ژینگەدا دەکات و وەڵامی دەرئەنجامەکان دەداتەوە.

دەرئەنجامەکان: سکینەر فێربوون بە ڕوودانی دەزانێت کاتێک تاکێک هەڵوێستێکی نوێ بەرامبەر بە ڕەفتارێک بەدەستبهێنێت لەسەر بنەمای ئەزموونی دەرەنجامەکان.

تیۆری پاڤلۆڤ(CLASSICAL CONDITIONING)

چەمکی مەرجدارکردنی کلاسیک: تیۆری پاڤلۆڤ سەرنج دەخاتە سەر وەڵامەکانی فێربوون کە پەیوەندییان بە وەڵامە نائیرادییەکانەوە هەیە (ڕێکخراوەکان)، کە تاک فێردەبێت هاندەرە تایبەتەکان (کاریگەرییەکان) بە وەڵامە ڕەفتارییە تایبەتەکانەوە ببەستێتەوە.

ڕۆڵی چالاک کردني مەرجەکان: تیۆری پاڤلۆڤ سەرنج دەخاتە سەر ڕۆڵی وەڵامە نائیرادییەکانی تاک و توانای دروستکردنی پەیوەندی لە نێوان هاندەرەکاندا.

فێربوونی چەقبەستوویی (الجمود): فێربوونی کلاسیک هەندێک جار فێربوونی چەقبەستووی لەخۆدەگرێت، کە تێیدا وەڵامێکی نائیرادی بەبێ گوێدانە دەرئەنجامەکانی ڕوودەدات و هیچ ڕۆڵێک بۆ پاداشت یان سزادان نییە.

بۆ کۆتایی هێنان، دەتوانرێت بڵێین جیاوازی سەرەکی نێوان ئەو دوو تیۆرییە ئەوەیە کە مەرجدارکردنی کرداري سەرنج دەخاتە سەر ڕەفتاری ئیرادی واتا خۆ ویست و دەرئەنجامە ئەگەرییەکانی ڕەفتارەکە، لە کاتێکدا مەرجدارکردنی کلاسیک سەرنج دەخاتە سەر وەڵامە

نائیرادییەکان و فێربوونی پەیوەندییەکانی نێوان هاندەر و وەڵامە ڕەفتارییەکان. هەردوو تیۆرەکە بەشدارن لە تێگەیشتن لە پرۆسەی فێربوون و ڕەفتاری مرۆڤ و ئاژەڵ.

تیۆری جان بیاجیە (تیۆری مەعریفی)

پیاجیە پێی وایە گەشەکردنی مەعریفی دەرئەنجامێکی سروشتی کارلێکی تاک لەگەڵ ئەو ژینگەیەی کە ئەو منداڵە تێیدا دەژی، بەو پێیەی نەک هەر لەڕێگەی ئەم ئەزموونە ڕاستەوخۆیانەوە فێردەبێت کە لە ئەنجامی ئەوەوە دروست دەبن، بەڵکو فێردەبێت چۆن کارلێک لەگەڵ ئەم ژینگەیەدا بکات، و لەم کارلێککردنەدا پرۆسێس فاکتەری تەمەن ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕێت لە ڕێگەی کاریگەرییەکەی لەسەر دوو فاکتەری تر.پێگەیشتن و ئەزموون زۆر گرنگن ، واتە باشترکردنی پێشکەوتنخوازانە ڕێکخراوە لە فۆرمەکانی مەعریفی کە لە مێژووی ئەزموونەکانی تاکەوە سەرهەڵدەدەن و تایبەتمەندییە گشتییەکانی ئەم گەشەکردنە فۆڕمی زنجیرەیەکی جێگیر لە قۆناغەکان وەردەگرن.

ئەو پۆستولاتانەی(مسلمات) کە تیۆری فێربوونی پیاجیە لەسەری بنیات نراوە:

1) توانای ئەنجامدانی پرۆسەکانی گۆڕینی ئەو زانیاریانەی کە لە ژینگەوە وەردەگیرێن، ئەم پرۆسانەش لەگەڵ تەمەندا دەگۆڕدرێن، پیاجیە بە پێکهاتەی دەروونی یان پلان بۆ پرۆسێسکردنی زانیاری ناوی دەبات .
2) گەشەکردن یان گەشەکردنی مەعریفی لە ڕێگەی گواستنەوە لە قۆناغی کرداری(عملی) بۆ قۆناغێکی نوێ ڕوودەدات.
3) گەشەپێدان پەیوەندی نێوان ئەزمون(الخبره) و پێگەیشتنە(النضج).

- **قۆناغەکانی گەشەکردنی عەقلی:**

1) قۆناغی هەستەوەری جووڵەیی(المرحلە الحسیە الحرکیە) (لە لەدایکبوونەوە تا ١٨-٢٤ مانگ)
2) قۆناغی پێش هەستیاری/نەشتەرگەری(مرحلە ما قبل العملیات الحسیە) (تەمەنی ٢-٧ ساڵ)
3) قۆناغی کرادری هەستیاری(مرحلە العملیات الحسیە) (7-11 ساڵ)

شەوبۆ شمس الدین سلیمان

4) قۆناغی بیرکردنەوەی مجرد (مرحلە العملیات المجردە) (لە تەمەنی ١٢ ساڵەوە و سەرووترەوە)

ئەم قۆناغانە گشتگیرە، واتە بۆ کولتوورە جیاوازەکان دەگونجێت کە هەموو منداڵان بە هەمان قۆناغدا تێدەپەڕن (بەڵام هەموویان بە یەک ڕێژە نا).

- **کاریگەریە پەروەردەییەکانی تیۆری جان بیاجیە**

پیاجیە (1952) بە ڕوونی تیۆرییەکەی خۆی بە بواری پەروەردەییەوە نەبەستەوە، هەرچەندە هەندێک لە توێژەران ڕوونیان کردەوە کە چۆن دەتوانرێت تایبەتمەندییەکانی تیۆرەکەی بۆ پرۆسەکانی فێرکردن و فێربوون بەکاربهێنرێت.

پیاجیە بەهێزترین کاریگەری هەبوو لەسەر پەرەپێدانی سیاسەت و پراکتیکی پەروەردەیی. بۆ نموونە لە ساڵی ١٩٦٦دا پێداچوونەوە بە خوێندنی سەرەتایی لەلایەن حکومەتی بەریتانیاوە لەسەر بنەمای تیۆری پیاجیە بوو. ئەنجامی ئەم پێداچوونەوەیە بووە هۆی بڵاوبوونەوەی ڕاپۆرتی بۆڵدۆن (١٩٦٧).

فێربوونی دۆزینەوە - ئەو بیرۆکەیەی کە منداڵان باشترین فێربوون لە ڕێگەی پراکتیک و لێکۆڵینەوەی چالاکەوە - وەک بنەڕەتییەک بۆ گۆڕینی مەنهەجی خوێندنی سەرەتایی سەیر دەکرا و ئەو بابەتانەی کە لە ڕاپۆرتەکەدا دووبارە بووەوە بریتی بوون لە: فێربوونی تاکەکەسی، نەرمی لە مەنهەجدا، شوێنی یاریکردن لە پەروەردەی منداڵان، و مامەڵەکردن لەگەڵ ژینگە، فێربوون لە ڕێگەی دۆزینەوە، و گرنگی هەڵسەنگاندنی پێشکەوتنەکانی منداڵان.نابێت مامۆستایان وا دابنێن کە تەنها ئەوەی دەتوانرێت بپێورێت بەهای هەیە.

تیۆری پیاجیە لەسەر پێگەیشتن و قۆناغە بایۆلۆژییەکان دامەزراوە، لێرەدا "ئامادەیی " واتا (الاستعداد) بیرۆکەیەکی گرنگە، بەو پێیەی ئامادەیی کاتێک کاردەکات کە پێویستە هەندێک زانیاری یان چەمک فێربکرێن. بە پشتبەستن بە تیۆری پیاجیە، نابێت منداڵان فێری هەندێک چەمک بکرێن تا دەگەنە قۆناغی گونجاوی گەشەکردنی مەعریفی.
بە گوێرەی پیاجیە (1958)، هەردوو ئاسمیلەکردن(التمثیل) و گونجاندن (التکییف) پێویستیان بە فێرخوازێکی کاریگەر هەیە، چونکە ناتوانرێت کارامەییەکانی چارەسەرکردنی کێشە فێربکرێن بەڵکو پێویستیان بە کەسێکە بۆ دۆزینەوەی.

پەروەردەی پۆل پێویستە لەسەر خوێندکار بێت و ئەمەش لە ڕێگەی فێربوونی گەڕانی کاریگەرەوە بەدەستبێنێت، **ڕۆڵی مامۆستا ئاسانکارییە بۆ پرۆسەی فێربوون نەک پەروەردەکردنی ڕاستەوخۆ. بۆیە پێویستە مامۆستایان کاربکەن بۆ هاندانی ئەم خاڵانەی خوارەوە لەناو پۆلدا:**

- تەرکیز لەسەر پرۆسەکانی فێربوون بکریت نەک دەرئەنجامەکان.
- بەکارهێنانی شێوازی کاریگەر کە پێویستی بە دووبارە دۆزینەوە و بنیاتنانی "ڕاستییەکان" هەیە.
- هەروەها چالاکییەکانی گروپ و تاکەکەسی(فردی) پەیڕەو بکرێت (بۆ ئەوەی منداڵاکان لە یەکتر فێربن).
- دەرهێنانی ئەو بارودۆخانە کە نوێنەرایەتی کێشە بەسوودەکان دەکەن و ناهاوسەنگی لە منداڵدا دروست دەکەن.
- ئاستی گەشەی منداڵەکە هەڵبسەنگدریت بۆ ئەوەی ئەرکە گونجاوەکانی بۆ دیاری بکرێت.

- **هەڵسەنگاندی تیۆری جان بیاجیە**

لایەنی ئەرینی :

1) کاریگەری بیرۆکەکانی پیاجیە لەسەر دەروونناسی گەشەکردن زۆر گەورە بووە، ئەو گۆڕانکاری بەسەر چۆنیەتی سەیرکردنی مرۆڤەکان لە جیهانی منداڵ و چۆنیەتی لێکۆڵینەوە لە منداڵان گۆڕیوە.
2) ئیلهامبەخش بوو بۆ زۆرێک لەوانەی دوای ئەو هاتن و بیرۆکەکانی ئەویان وەرگرت. بیرۆکەکانی پیاجیە بڕێکی زۆر لێکۆڵینەویان لێکەوتەوە کە تێگەیشتنمان لە گەشەسەندنی مەعریفی زیاد کردووە.
3) پیاجیە یەکەم دەروونناس بوو کە بە شێوەیەکی سیستماتیک لێکۆڵینەوەی لە گەشەکردنی مەعریفی کرد. بەشدارییەکانی بریتین لە تیۆری قۆناغی گەشەکردنی مەعریفی منداڵ، لێکۆڵینەوە لە تێبینییە وردەکانی مەعریفی لە منداڵاندا، و زنجیرەیەک تاقیکردنەوەی سادە و داهێنەرانە بۆ دیاریکردنی توانا مەعریفییە جیاوازەکان.
4) بیرۆکەکانی لە تێگەیشتن و پەیوەندیکردن لەگەڵ منداڵان بە تایبەت لە بواری پەروەردەدا سوودی کرداریان هەبووە

شەوبۆ شمس الدین سلیمان

رەخنەکان:

1) ئایا ئەم قۆناغانە ڕاستەقینەن؟ ڤیگۆتسکی و برۆنەر پێیان باش بوو بە هیچ شێوەیەک باسی ئەم قۆناغانە نەکەن، پێیان باش بوو گەشەکردن وەک پرۆسەیەکی بەردەوام سەیر بکەن. هەندێکی تریش پرسیاریان لە مەودای تەمەنی قۆناغەکان کردووە، چونکە هەندێک لێکۆڵینەوە دەریانخستووە کە پێشکەوتن بۆ قۆناغی کارکردنی هەستیاری گەرەنتی نییە

2) لەبەر ئەوەی پیاجیە سەرنجی لەسەر قۆناغە جیهانییەکانی گەشەکردنی مەعریفی و پێگەیشتنی بایۆلۆجی بوو، نەیتوانی کاریگەری ژینگەی کۆمەڵایەتی و کولتوور لەسەر گەشەکردنی مەعریفی لەبەرچاو بگرێت.

3) زمان لای پیاجیە وەک لاوەکی لە بەرامبەر بیرکردنەوە و کرداردا سەیر دەکرێت، واتە بیرکردنەوە پێش زمانە. لیڤ ڤیگۆتسکی، دەروونناسێکی ڕووسی (١٩٧٨) باس لەوە دەکات کە پەرەسەندنی زمان و بیرکردنەوە بەیەکەوە دەڕۆن و سەرچاوەی بیرکردنەوە زیاتر پەیوەندی بە توانای پەیوەندیکردنمان لەگەڵ ئەوانی دیکەوە هەیە نەک بە کارلێککردنمان لەگەڵ جیهانی فیزیکی.

بەراوورد کردن لە نیوان بیرو رای زانا بیاجیە وزانا ڤیگوتسکی

لایەنی بەراووردکردن	بیاجیە	ڤیگوتسکی
کەلتوری کۆمەلایەتی	کەمێک جەختی لەسەر دەکاتەوە	زۆر جەختی لەسەر دەکاتەوە
پێکهاتەگەرایی (البنیویە)	بونیادگەرای مەعریفی	بونیادگەرایی کۆمەلایەتی
قۆناغەکان	گەشەکردنی مەعریفی لای هەموو منداڵانی جیهاندا گشتگیرە	گەشەکردنی مەعریفی پەیوەستە بە چوارچێوەی کۆمەڵایەتییەوە
فیربوون وگەشەکردن	هەر منداليك خۆی زانیاری خۆی گەشە پی دەدات لە ریگەی دۆزینەوە و گەران بە دوای زانیاری	منداڵ لە ڕێگەی کارلێکی کۆمەڵایەتییەوە فێر دەبێت. وە لە ڕێگەی کارلێککردن لەگەڵ کەسانی دیکەدا

		زانیارییەکانی خۆی بنیات دەنێت.
ڕۆڵی زمان	بیرکردنەوە پیش فیر بوونی زمان دیت ودەبیتە هۆی گەشە کردنی زمان	زمان دەبێتە هۆی گەشەکردنی مەعریفی
ڕۆڵی مامۆستا	دابینکردنی دەرفەت بۆ منداڵان بۆ ئەوەی خۆیان فیری زانیاری بن بە شیوەییکی لەسەر خۆ (فێربوونی دۆزینەوە)	یارمەتیدانی منداڵ بۆ پێشکەوتن لە ڕێگەی داسەپاندنی مەعریفی (السقالات المعرفیە)

شمس الدین سلیمان

- **تیۆری گشتالت**

وشەی Gestalt وشەیەکی ئەڵمانییە کە بە واتای شێوە یان فۆرم دێت، واتە کۆی یەکگرتوو. لایەنگرانی ئەم قوتابخانەیە پێیان وایە کە کۆ لە بەشەکان گەورەترە، چونکە کۆ ئەوەیە کە مانای توخم و بەشەکانی دیاری دەکات. واتە بەشەکە هیچ مانایەکی نییە جگە لە ڕێگەی کۆیەوە.

دامەزرێنەری قوتابخانە:

کۆهلەر و کوفکا و ماکس فرتیمەر بە دیارترین دامەزرێنەرانی ئەم قوتابخانەیە دادەنرێت، ئەم قوتابخانەیە کاتێک دەرکەوت کە ماکس فرتیمەر مامۆستای دەروونناسی لە زانکۆی فرانکفۆرت لە ئەڵمانیا ڕاپۆرتێکی لەسەر ئەو بزووتنەوەیە ڕواڵەتییە بڵاوکردەوە کە مرۆڤ دەیبینێت کاتێک لە واقیعدا بوونیان نییە.وەک چۆن لە تابلۆکانی ڕیکلامدا هەیە. ئەم دیاردەیە زیاتر لە فیلمە کارتۆنییەکاندا دیارە.

تایبەتمەندییەکانی قوتابخانەی گشتالت:

1 - لایەنگرانی ئەم قوتابخانەیە پێیان وایە دیاردە دەروونییەکان یەکەیەکی یەکگرتوو و ڕێکخراون نەک کۆمەڵێک توخم یان بەش، ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە شیکردنەوەی کۆی بۆ ناو توخمەکانی بیرۆکەیەک لە کۆی گشتی نادات.

2 - تێگەیشتن نوێنەرایەتی پلەی یەکەم دەکات لە قوتابخانەدا، وە ڕەفتارەکان پەیوەستە بە بناغە مەعریفیەکانەوە و پەیوەستە بە پرۆسەی دەروونییەوە کە تاک بە شێوەیەکی هەمەلایەنە مامەڵەیان لەگەڵ دەکات بۆ ئەوەی بە شێوازی خۆی دەربچێت لە بەرامبەر هەر کێشەیەکدا کە بەرکەوتەی دەبێت .

شێوازی توێژینەوە:

کۆهلەر کۆمەڵێک تاقیکردنەوەی لەسەر ئاژەڵان (تاکەکان) ئەنجامداوە، بەتایبەتی کە فێربوونی ئاژەڵەکە پەیوەستە بە هۆشیارییەکەیەوە بۆ دۆخەکە و ئەو پەیوەندیانەی کە لەخۆی دەگرێت.

تاقی کردنەوەکانی کوهلەر:

❖ لە نێو ئەو تاقیکردنەوانەی کە کۆهلەر ئەنجامی دا، تاقیکردنەوەکەی لەسەر مەیموونێمك بوو " دوای ئەوەی برسی کرد لە ناو قەفەسێکدا داینا و مۆزێکی لە دەرەوەی قەفەسەکە دانا کە سێ مەتر لە قەفەسەکەوە دوورە، مۆزەکە بە پەتێکەوە بەسترابووەوە کە بە قەفەسەکەوە بەسترابووەوە. کۆهلەر تێبینی کرد کە مەیموونەکە بە سەیرکردنی مۆزەکە دەستی پێکرد، پاشان پەتەکە، پاشان پەتەکەی دەجووڵاند، و دوای دوودڵی، پاشان ڕایکێشا و مۆزەکەش بەلایدا ڕاکێشا.

❖ لە تاقیکردنەوەیەکی تردا مەیموونەکە خرایە ناو قەفەسێکەوە، وە مۆز لە سەرەوەی قەفەسەکە دانرا، و لەناو قەفەسەکەدا کۆمەڵێک سندوقی پەرشوبڵاو بوون، مەیموونەکە دەستی کرد بە سەیرکردنی دیوارەکانی ژوورەکە و سەرەوەی هەروەها دەستی کرد بە سەیرکردنی سندوقەکان تا دەستی کرد بە هەوڵدان بۆ گەیشتن بە مۆزەکان بە دانانی سندوقێک لە دوای سندوقێک تاوەکو بە دانانی گەیشتە مۆزەکان چەند سندوقێک گەیاندە مۆزەکان.

❖ لە تاقیکردنەوەیەکی تردا (مەیموون)ەکە لەناو ژوورەکەدا دانرا و ژمارەیەک (دار) لەگەڵیدا دانرا لەبری سندوق، تێبینی ئەوەی کرد کە مەیموونەکە تەنها بە یەک چەقۆ هەوڵی دەدا بگاتە مۆزەکان، بەڵام نەیتوانی بگاتە (مۆزەکان)، بەڵام دوای ئەوەی دارەکەی بە داریکی ترەوە بەستەوە توانی بگاتە مۆزەکە.

ئەنجامی تاقی کردنەوەکانی کوهلەر:

کۆهلەر لە ڕێگەی ئەم تاقیکردنەوانەوە گەیشتە ئەو ئەنجامەی کە فێربوون لە ڕێگەی درك کردن ڕوودەدات لەو پەیوەندیانەی کە لە نێوان توخمەکانی دۆخێکدا هەن و ئەمەش ئەوەیە کە کۆهلەر ناوی لێنا (فێربوونی تێگەیشتن- تیژبینی – درك پێکردن).

- **یاساکانی فیربوون لە لای گشتالتیەکان**

چەند یاساییکی تێگەیشتنی گشتالت هەیە و کە و هەموویان بە شێوەیەکی بێ کێشە پێکەوە کاردەکەن " لەم یاسایانە :

1 - یاسای فۆڕمی زەوی(قانون الخلفية)

بنەمای فیگەر-زەوی دەڵێت مرۆڤەکان بە غەریزەیی شتەکان وەک ئەوەی یان لە پێشەوە یان لە پاشخاندا هەست پێدەکەن، یان بە شێوەیەکی بەرچاو لە پێشەوە (فیگەر)دا دەردەکەون یان پاشەکشە دەکەن بۆ پاشبنەما (زەوی).

بۆ نمونە لە وێنەی سەرەوەدا چاوت بەخێرایی سێوێکی سپی دەبینێت کە لەسەر باکگراوندێکی ڕەش دانیشتووە، ئەم جیاکارییە لە زۆربەی حاڵەتەکاندا بەخێرایی و نائاگایی ڕوودەدات، فۆڕمی بینراو ڕێگەمان پێدەدات بزانین پێویستە سەرنجمان لەسەر چی بێت و دەتوانین بە سەلامەتی پشتگوێی بخەین لە پێکهاتە و کاتێک مرۆڤەکان ماڵپەڕێک بەکاردەهێنن.یان ئەپی مۆبایل،

یەکەم شت کە لەسەر هەموو شاشەیەک ئەنجامی دەدەن ئەوەیە کە سەرنجیان لەسەر دیمەن و ناوەڕۆکەکە بێت

2-یاسای لێکچوون(قانون التشابه)

بنەمای لێکچوون دەڵێت کاتێک شتەکان لە یەکتر دەچن، ئێمە بەیەکەوە گرووپیان دەکەین، هەروەها مەیلی ئەوەمان هەیە کە باوەڕمان بەوە هەبێت کە ئەوان هەمان ئەرکیان هەیە.

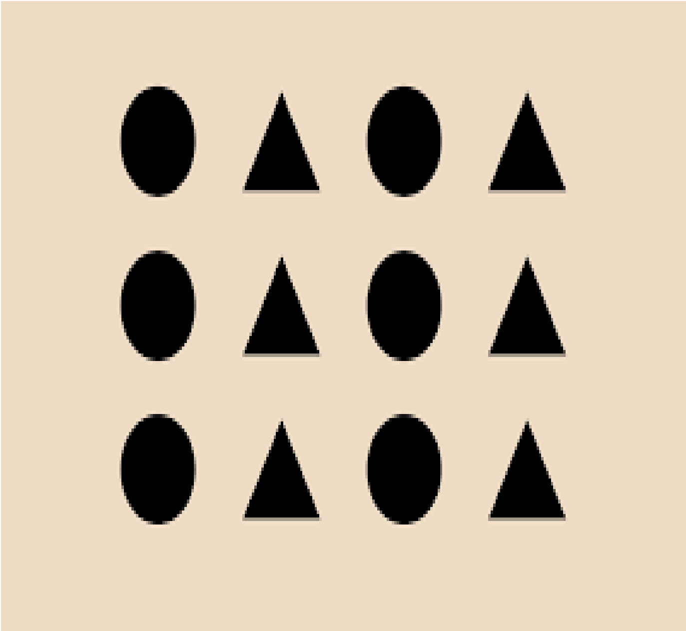

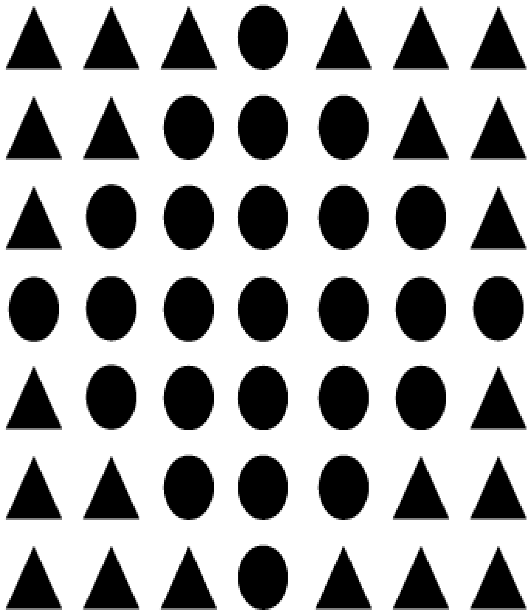

بۆ نموونە لەم وێنەیەدا دوو گرووپی جیاواز بە پشتبەستن بە شێوە ببینرێت، ئەوانیش بازنە و چوارگۆشەن. دەتوانرێت توخمە جیاوازەکانی دیزاین، وەک ڕەنگ و نەخشە، بەکاربهێنرێت بۆ دروستکردنی پێکهاتەی هاوشێوە.

3- یاسای نزیکایە(قانون التقارب)

بنەمای نزیکیی دەڵێت ئەو شتانەی کە لە یەکترەوە نزیکن زیاتر پەیوەندیدار دەردەکەون لە چاو ئەو شتانەی کە لە یەکتر دوورن و بنەمایەکی هێندە بەهێزە کە لە لێکچوونی ڕەنگ و شێوە و هۆکارەکانی دیکە تێدەپەڕێت کە ڕەنگە کۆمەڵێک شت جیا بکەنەوە.

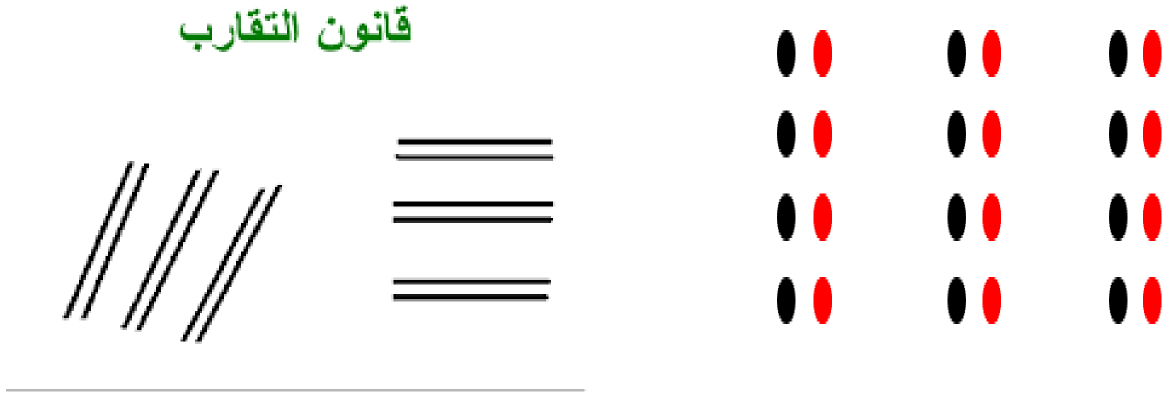

سەرنج بدەنە سێ خاڵە ڕەش و سوورە گرووپکراوەکان لە وێنەی سەرەوەدا. نزیکیی ڕێژەیی شتەکان کاریگەری لەسەر گروپکردن هەیە زیاتر لە ڕەنگ. ئەگەر وێنەکە و دەقی هاوبەشی نزیک بن، ئەمە ئاماژەیە بۆ پەیوەندی نێوانیان.

4- یاسای بەردەوامی(قانون الاستمراريه)

بنەمای بەردەوامی باس لەوە دەکات کە توخمەکانی سەر هێڵێك پەیوەندییەکی نزیکتر بە یەکتر دادەنرێت لە چاو ئەو توخمانەی کە لەسەر هێڵێك نەبێت.

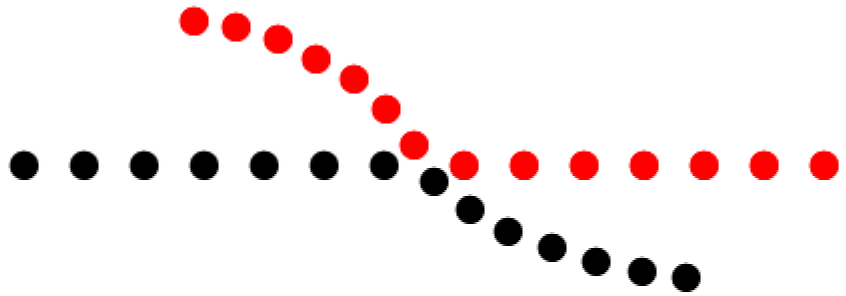

لە وێنەی سەرەوەدا، وا دیارە خاڵە سوورەکانی سەر هێڵی کێشراو زیاتر پەیوەندییان بە خاڵە ڕەشەکانی سەر هێڵی کێشراوەوە هەیە نەک خاڵە سوورەکانی سەر هێڵی ئاسۆیی ڕاست، چونکە چاوت بە شێوەیەکی سروشتی بەدوای هێڵی کێشراودا دەڕوات.

5-یاسای داخستن(قانون الاغلاق)

بنەمای داخستن دەڵێت کە کاتێک سەیری ڕێکخستنێکی ئاڵۆزی توخمە بینراوەکان دەکەین، مەیلی ئەوەمان هەیە بەدوای یەک نەخشی ناسراودا بگەڕێین. کاتێک وێنەیەک دەبینیت کە بەشەکانی نەماوە، مێشکت شوێنی بەتاڵەکان پڕدەکاتەوە و وێنەیەکی تەواو دروست دەکات بۆ ئەوەی بتوانیت نەخشی ناو وێنەکە بناسیتەوە.

کاتێک سەیری وێنەی سەرەوە دەکەیت، پێدەچێت زیبرایەک ببینیت هەرچەندە وێنەکە تەنها کۆمەڵێک شێوەی ڕەشە، چونکە مێشکت زانیارییە ونبووەکان پڕدەکاتەوە بۆ دروستکردنی نەخشێکی ناسراو بە پشتبەستن بە ئەزموونەکەت

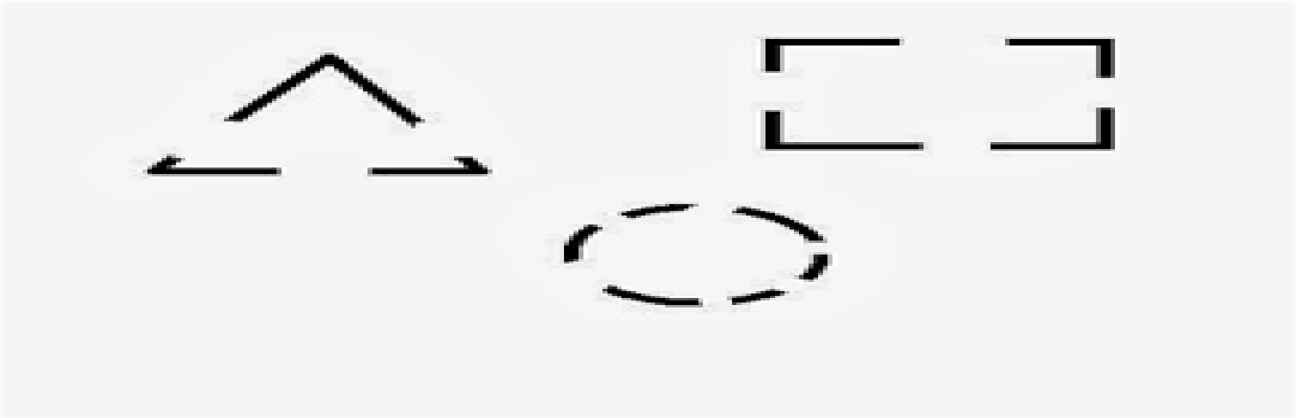

بەسەیرکردنی ئەو شیوانە کە شیوەیان تەواو نیە بەلام تاك مەیلی ئەوەی هەیە کە تەواویان بکات بو ئەوەی تیبیان بگات.

- **سوودە پەروەردەییەکانی تیۆری گشتالت:**

1 -فێرکردنی منداڵان بۆ خوێندنەوە و نووسین: باشترە لەکاتی فێرکردنی منداڵان شێوازی گشتگیر بەکاربهێنن نەک میتۆدی بەشەکی، واتە بە ڕستە دەست پێبکەن، پاشان وشە، پاشان پیت، ڕەنگە ڕستە و وشەکان گرنگییان هەبێت بۆ منداڵ نەک پیتی ئەبستراکت کە سەرەتا سەرنجی منداڵەکە ڕاناکێشن.

٢ -سود وەرگرتن لە تیۆری کۆی کە پێش بەشەکە دێت: ئەم شێوازە بەکاردێت بۆ ڕوونکردنەوەی بیرۆکەیەک دەربارەی بابەتێکی دیاریکراو، پێویستە ڕوانگەی گشتی بابەتەکە ڕوون بکەیتەوە، پاشان بچیتە سەر خستنەڕووی بەشەکانی بابەتەکە.

3 -بەرهەمهێنانی هونەری، چ لەڕووی دەربڕین یان قەدرزانی هونەرییەوە: ئێمە هەست بە شێوەی گشتیی وێنە دەکەین نەک بەشەکانی، و ئەمەش پێی دەوترێت کۆی پێش بەش، واتە هونەرمەند بە گشتی وێنەکە دەکێشێت و دواتر دەست دەکات بە ڕوونکردنەوە ی وردەکارییەکانی تری وینەکە.

4- بیرکردنەوە لە چارەسەرکردنی کێشەکان: دەتوانین سوود لە تیۆری گشتگیر لە چارەسەرکردنی کێشەکاندا سود ببینین بە سەیرکردنی کێشەکە بەشێوەیەکی گشتگیر و بەم شێوەیەش گەیشتن بەو پەیوەندیانەی کە دەبنە هۆی چارەسەری، نەرچاو نەکردنی هەموو لایەنەکانی کێشەکە بەپێویستی دەبێتە هۆی خراپتربوونی و شکستهێنانی بۆ چارەسەرکردنی کیشەکە

ئەو ڕەخنانەی ئاراستەی قوتابخانەی گشتالت کراوە:

1-ئەو تاقیکردنەوانەی کە کۆهلەر ئەنجامی داوە لەسەر ئاژەڵ بووە نەک مرۆڤ و ئەمەش جێبەجێکردنی ئەم ئەنجامانە بۆ مرۆڤ دەخاتە ژێر پرسیارەوە چونکە جیاوازییەکە ڕوون و بەرچاوە لە نێوان پێکهاتەی دەروونی دەمارەیی مرۆڤ و ئاژەڵدا.

2- گانییە ڕەخنەی لە قوتابخانەی گشتالت گرت بەوەی کە بوونێکی واقیعی نییە جگە لەوەی کە ڕەفتاری جیاواز پیشان دەدات کە لە ڕاستیدا ناتوانرێت ببینرێت جگە لە قۆناغە باڵاکانی گەشەکردن.